

Г. О. Богданович, асп.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

кафедра загальної та соціальної психології,

e-mail: ani-psy@mail.ru

МІЖОСОБИСТІСНА НЕДОВІРА ЯК ПЕРЕШКОДА РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена проблемі міжособистісної недовіри як чиннику, який перешкоджає процесу оптимальної соціально-психологічної адаптації особистості в соціальній сфері. Емпірично встановлено взаємозв'язок між рівнем міжособистісної недовіри та соціально-психологічною дезадаптацією особистості.

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, соціально-психологічна дезадаптація, міжособистісна недовіра, диспозиція.

Постановка проблеми

Життєвий шлях кожної людини пов'язаний з пристосуванням до умов та норм соціального життя. Для повноцінної реалізації соціально-психологічного потенціалу особистості необхідна збалансована та динамічна рівновага особистості та соціального середовища, яка здобувається шляхом процесу соціально-психологічної адаптації. При наявності оптимальної взаємодії особистість — соціум соціальне середовище сприяє реалізації потреб і прагнень особистості, служить розкриттю й розвитку її індивідуальності, самоактуалізації та самореалізації. Соціально-психологічна дезадаптація виступає як протилежний деструктивний процес, що заважає гармонізації відносин особистості з соціальним середовищем.

У цій статті проводиться спроба встановити зв'язок соціально-психологічної дезадаптації людини та міжособистісної недовіри, яка виступає чинником, що заважає процесу оптимальної соціальної адаптації особистості в соціальній сфері.

Викладення основного матеріалу

Соціально-психологічна адаптація є процесом активного пристосування та узгодження особистості до норм, умов та вимог соціального середовища в процесі життєдіяльності, в ході якого відбувається інтеграція людини у суспільство, оптимальна реалізація внутрішніх можливостей, досягнення поставлених життєвих цілей та успішність у соціально значимій діяльності. Соціально-психологічна адаптація здійснюється шляхом пристосування до умов соціального оточення та зовнішньої реальності і проявляється у спроможності гнучкого та ефективного реагування на змінювані

умови оточуючої дійсності, можливості успішно використовувати умови дійсності для здійснення власних потреб та прагнень. Соціальна адаптація виступає як один з визначальних критеріїв психічного здоров'я й самоактуалізації і чинників успішної самореалізації [1]; як процес організації соціальної взаємодії, що сприяє найбільш повній реалізації особистісного потенціалу [2]. Успішність соціально-психологічної адаптації полягає у тенденції встановлення оптимальної динамічної рівноваги у системі “людина — соціум”.

Процес соціального розвитку особистості, як правило, здійснюється в умовах періодичного загострення соціальних змін, конфліктів критичних ситуацій та ін. Перехід на новий етап розвитку особистості може супроводжуватися нездатністю пристосування до змінюваних умов життєдіяльності, що викликає процес дезадаптації, який характеризується порушенням взаємодії особистості з оточуючим соціальним середовищем. Людина, яка зазнає труднощів у пристосуванні до нових умов, відчуває психологічний дискомфорт, відчуженість, створює емоційні бар'єри у відносинах з оточуючими, може перебувати у стані фрустрованості, наявність якого активізує виникнення захисних механізмів у взаємодії суб'єкта з оточуючими.

У нашому дослідженні особлива увага приділяється процесам адаптації — дезадаптації особистості у сфері міжособистісних відносин. Ознаками ефективної адаптованості виступають такі: встановлювати емоційно наповнені, дружні, близькі відносини з іншими людьми; вміння швидко знаходити своє місце у новому колективі, проявляти соціальну активність у спільній діяльності; реалізувати власні потреби. У дезадаптованій особистості, навпаки, сприйняття дійсності стає викривленим, що може стати причиною погіршення у взаємовідносинах з оточуючими.

На наш погляд, у міжособистісних відносинах соціально-психологічна дезадаптація виступає як процес порушення рівноваги особистості та соціального середовища, що призводить до розриву та перешкоджання значимих інтерперсональних стосунків. Одним з чинників, що призводять до процесу дезадаптації, виступає міжособистісна недовіра. Міжособистісну недовіру ми розуміємо як особистісну диспозицію, що проявляється у схильності індивіда сприймати інших людей як здатних нанести шкоду особистісному благополуччю індивіда, в результаті цієї схильності індивід обирає відповідну стратегію взаємодії — уникнення близьких та дружніх контактів з оточуючими у певному класі ситуацій соціальної взаємодії.

В психологічній літературі поняття диспозиції роздивляється в роботах Г. Олпорта, Л. Росса, Л. Нісбетта, В. О. Ядова, О. Г. Шмельова, Н. І. Сарджвеладзе та ін. Диспозиція являє собою зафіксовану в досвіді схильність сприймати й оцінювати умови діяльності, власну активність індивіда й дії інших, а також готовність діяти в певних ситуаціях відповідним чином [3]; як комплекс фіксованих зв'язків окремих патернів взаємодії системи “особистість — соціальний світ” [4]; схильність (готовність) до певної поведінки в певному класі ситуацій [5]. В концепції диспозиційної регуляції соціальної поведінки особистості В. О. Ядова особистісні диспозиції утво-

рюють ієрархічно організовану систему, вершину якої становить загальна спрямованість інтересів і система ціннісних орієнтацій, середні рівні — система узагальнених соціальних настанов (“атитюдів”) на різноманітні соціальні об’єкти й ситуації, а нижній — готовність до дії в максимально конкретизованих соціальних ситуаціях (тобто поведінкові настанови) [6]. Механізм функціонування диспозиційної системи пов’язаний із трьома основними компонентами диспозицій (когнітивним, емоційним, поведінковим) і їх фіксацією в попередньому досвіді.

Формування міжособистісної недовіри як особистісної диспозиції залежить від минулого життєвого досвіду особистості, а саме від характеру переживання негативних та критичних життєвих ситуацій. Різні ситуації у сфері міжособистісних відносин, які мали переломне значення в житті людини (зрадництво, обман, зрада, несправедливість та ін.), викликають емоційно забарвлені переживання, які згодом “залишаються” у пам’яті людини й виступають у ролі спогадів (емоційний компонент диспозиції). Людина прогнозує свою майбутню поведінку, а також формує сталі стратегії взаємодії з оточуючими (стратегії уникнення надто відвертих соціальних контактів) таким шляхом, щоб уберегти себе наступного разу від травматичних переживань, пов’язаних з критичними життєвими ситуаціями (поведінковий компонент). Відповідна негативна оцінювальна думка щодо чесності інших людей, впевненість стосовно недоброзичливості намірів оточуючих завдяки когнітивній сфері формують переконаність у тому, що оточуючим не можна довіряти (когнітивний компонент). Таким чином, у результаті впливу гострого переживання подій минулого досвіду, пов’язаних з ситуаціями міжособистісної взаємодії, у індивіда формується підозріливість, схильність сприймати оточуючих як потенційно небезпечних та здатних своєю поведінкою та вчинками завдати шкоди благополуччю суб’єкта — обманути, скористатися щирістю в корисливих цілях, зрадити та ін. Ця схильність виступає у ролі особистісної диспозиції та автоматично переноситься на широкий клас ситуацій міжособистісних стосунків, поширюється практично на всіх оточуючих.

Мета дослідження

Емпірично встановити зв’язок соціально-психологічної дезадаптації та міжособистісної недовіри.

Методи дослідження

1. Авторський опитувальник міжособистісної недовіри (ОМН), спрямований на виявлення рівня міжособистісної недовіри, містить 3 шкали:

- недовіра іншим людям — незнайомі та малознайомі люди, які становлять оточення індивіда і з якими він має взаємодіяти;
- недовіра знайомим — приятелі, колеги, сусіди, працівники певних галузей, з якими пов’язана діяльність індивіда та з якими він має певні стосунки;

– недовіра близьким — найближче оточення індивіда, до якого належать батьки, родичі, близькі друзі та кохані.

2. Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонд адаптована Т. В. Снегирьовою (шкала СПА) [7]. Особливості соціально-психологічної адаптації діагностуються за 6 двополюсними інтегральними показниками: адаптація, самоприйняття, прийняття інших, емоційний комфорт, інтернальність, прагнення до домінування та показник ескапізму (уникнення проблем).

Аналіз результатів дослідження

В емпіричному дослідженні взяли участь 100 осіб (31 чоловік та 69 жінок) віком від 17 до 75 років, середній вік 31,7 року. Респонденти — студенти одеських ВНЗ, а також працівники державних організацій та підприємств м. Одеси.

За даними кореляційного аналізу виявилось, що всі шкали міжособистісної недовіри мають статистично значущі позитивні зв'язки з показниками дезадаптивності, неприйняття себе, неприйняття інших, емоційного дискомфорту, зовнішнього контролю, ескапізму (табл.). Шкала “недовіра оточуючим” негативно корелює з емоційним комфортом.

Таблиця

Взаємозв'язок показників методики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонд зі шкалами опитувальника міжособистісної недовіри

	Недовіра оточуючим	Недовіра знайомим	Недовіра близьким
Адаптивність	-0,16	-0,06	-0,11
Дезадаптивність	0,33**	0,33**	0,27*
Прийняття себе	-0,10	-0,11	-0,06
Неприйняття себе	0,19*	0,27*	0,25*
Прийняття інших	-0,15	-0,13	-0,21*
Неприйняття інших	0,41***	0,31**	0,35**
Емоційний комфорт	-0,37***	-0,01	-0,05
Емоційний дискомфорт	0,24*	0,27*	0,31**
Внутрішній контроль	0,18	0,08	0,05
Зовнішній контроль	0,37***	0,32**	0,32**
Домінування	-0,09	0,04	0,11
Відомість	0,15	0,24*	0,01
Ескапізм	0,26**	0,31**	0,17
* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$;			

Міжособистісна недовіра пов'язана з неприйняттям інших, що проявляється у критичному ставленні до оточуючих зі сторожкістю та підозрілістю, очікуванню загрози та негативного ставлення до себе; також недовіра позитивно корелює з неприйняттям себе — критерій, що впливає на самооцінку індивіда і проявляється у наявності сумнівів у власних силах та можливостях вирішення проблемних ситуацій, а також характеризує

ступінь незадоволеності індивіда своїми особистісними рисами. Виявлені статистично значущі кореляційні зв'язки між недовірою та критерієм зовнішнього контролю дають підстави стверджувати, що індивіди з високим рівнем міжособистісної недовіри схильні до екстернального локусу контролю в інтерпретуванні подій життя, що відбуваються, прагнення покласти відповідальність на інших людей та зовнішні обставини. Взаємозв'язок міжособистісної недовіри з критерієм ескапізму виявляє тенденцію уникнення критичних та проблемних ситуацій. В контексті нашої проблематики можна припустити, що поширення диспозиції недовіри на значний клас ситуацій міжособистісних стосунків, заради уникнення критичних та травматичних ситуацій (що мали місце в минулому досвіді), також належить до критерію ескапізму. Міжособистісна недовіра позитивно корелює з емоційним дискомфортом, який виступає наслідком, обумовленим впливом недовіри на соціально-психологічне життя особистості та проявляється у негативному світосприйнятті, переконаності стосовно недоброзичливості та несправедливості оточуючого світу.

Надмірна міжособистісна недовіра впливає не тільки на внутрішньо-особистісне життя (проявляється у підвищеній тривожності, підозрілості, надмірній уразливості, негативному ставленні до себе), а й на порушення балансу між особистістю та оточуючим соціальним середовищем. Людина з надмірною недовірою оточуючим формує відповідну модель поведінки з ними (уникнення відвертих стосунків), яка поширюється на певний клас ситуацій міжособистісної взаємодії та виступає бар'єром та перешкодою соціально-психологічного комфорту особистості в соціумі, налагодженню дружніх стосунків з оточуючими у професійних, суспільних та міжособистісних відносинах, спроможності повноцінної реалізації власних інтересів, потреб та можливостей для досягнення поставленої мети.

Висновки

1. Соціально-психологічна дезадаптація виступає як процес порушення рівноваги особистості та соціального середовища, а це, в свою чергу, стає причиною ускладнення відносин індивіда з соціумом, досягнення успішної самореалізації та самоактуалізації, комфортного існування людини в соціальному середовищі та повноцінної реалізації власного соціально-психологічного потенціалу особистості.

2. Міжособистісна недовіра — особистісна диспозиція, яка проявляється у схильності індивіда сприймати оточуючих як потенційно небезпечних та здатних нанести шкоду особистісному благополуччю суб'єкта — обманути, скористатися щирістю в корисливих цілях, зрадити та ін.

3. Міжособистісна недовіра характеризується наявністю у індивіда спотвореної картини світу, в якій провідне місце займає переконаність щодо недоброзичливості намірів оточуючих. При наявності надмірної недовіри оточуючим людям особистістю обирається відповідна стратегія поведінки — уникнення від соціальної взаємодії, що проявляється у схильності сприймати оточуючих людей та життєві ситуації міжособистісної взаємодії

як такі, що несуть загрозу особистісному благополуччю індивіда, в результаті особистість постійне очікує небезпеку від інших людей, намагається уникати відвертих стосунків з оточуючими, проявляє надмірну потайливість та ін.

4. Наявні статистично значущі позитивні кореляційні зв'язки між шкалами міжособистісної недовіри та критеріями соціально-психологічної дезадаптації дають підставу стверджувати, що існує взаємозалежність цих параметрів.

5. Міжособистісна недовіра виступає чинником, що перешкоджає соціально-психологічній адаптації особистості: в особистості з надмірною міжособистісною недовірою спотворюється картина світу, ставлення до соціального оточення та окремих людей, очікування безпеки від взаємодії з іншими людьми; відбувається формування негативних переконань стосовно власних можливостей та ресурсів (негативне самоприйняття) і як наслідок знижується емоційне самочуття та комфортність, а також обирається стратегія уникнення відвертих стосунків з оточуючими та близьких соціальних контактів.

Література

1. Галецька І. Психологічні чинники соціальної адаптації // Вісник соціогуманітарні проблеми людини. — 2005. — №1. — С. 91–100.
2. Завьялова Е. К. Психологические механизмы социальной адаптации человека // Вестник Балтийской педагогической академии. — 2001. — Вып. 40. — С. 55–60.
3. Ядов В. А. Стратегия социологического исследования. — М.: Добросвет, 1998. — 596 с.
4. Сарджвеладзе Н. И. Личность и ее взаимодействие с социальной средой. — Тбилиси: Мецниереба, 1989. — 206 с.
5. Шмелев А. Г. Психодиагностика личностных черт. — СПб.: Речь, 2002. — 480 с.
6. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности / Под. ред. В. А. Ядова. — Л.: Наука, 1979. — 264 с.
7. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: Учебное пособие / Ред.-сост. Д. Я. Райгородский. — Самара: Издательский дом "БАХРАХ-М", 2005. — 672 с.

А. А. Богданович, асп.

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра общей и социальной психологии
e-mail: ani-psy@mail.ru

МЕЖЛИЧНОСТНОЕ НЕДОВЕРИЕ КАК ПРЕПЯТСТВИЕ РЕАЛИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ЛИЧНОСТИ

Резюме

Статья посвящена проблеме межличностного недоверия как фактору, который препятствует процессу оптимальной социально-психологической адаптации личности в социальной сфере. Эмпирически установлена взаимосвязь между уровнем межличностного недоверия и социально-психологической дезадаптацией личности.

Ключевые слова: социально-психологическая адаптация, социально-психологическая дезадаптация, межличностное недоверие, диспозиция.

A. A. Bogdanovich, the postgrad. stud.,
Odessa National University,
department of general and social psychology
e-mail: ani-psy@mail.ru

**INTERPERSONAL DISTRUST AS THE OBSTACLE OF REALIZATION
OF SOCIAL-PSYCHOLOGICAL POTENTIAL OF THE PERSON**

Summary

The article is devoted the problem of interpersonal distrust as a factor which interferes with process of optimal social adaptation of the person in social sphere. The interrelation between level of interpersonal distrust and social disadaptation persons is empirically established.

Key words: social adaptation, social disadaptation, interpersonal mistrust, disposition.